

Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini

MIHAELA KOLETNIK, GJOKO NIKOLOVSKI

*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160,
SI 2000 Maribor, mihaela.koletnik@um.si, gjoko.nikolovski@um.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Prispevek obravnava primerjalne frazeme, ki imajo kot eno od sestavin poimevanje za žival. Slovenski narečni prekmurski frazemi so primerjani s frazemi v genetsko sorodnem (južnoslovanskem) makedonskem jeziku, pri čemer se opiramo na slovar primerjalnih frazemov (*Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006); slovenski del Erika Kržišnik) in makedonski frazeološki slovar (*Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, 2003; 2008; 2009) ter ugotavljamo podobnosti in razlike med njimi. Vzporejanje narečnih prekmurskih in makedonskih frazemov pokaže, na osnovi katerih mentalnih podob je nastal isti frazeološki pomen v obeh primerjanih jezikih in ali so bile iste (ustaljene, resnične, domnevne, pogosto tudi antropomorfno pripisane) lastnosti posamezne živali motivirajoče pri njihovem nastajanju.

The article deals with comparative idioms, a component of which is the naming of animals. Slovenian Prekmurje dialect idioms are compared to idioms in the genetically related Macedonian language. Here we make use of the dictionary of comparative idioms (*Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006); Slovenian part by Erika Kržišnik) and Macedonian Phraseology Dictionary (*Фразеолошки речник на македонскиот јазик* (2003; 2008; 2009)) and determine the similarities and differences between them. Contrasting Prekmurje dialect idioms and Macedonian ones shows which images generate the same idiomatic meaning in both compared languages and whether the same (established, real, alleged and frequently also anthropomorphically ascribed) characteristics of individual animals were motivational at the time of their creation.

Ključne besede: frazeologija, živalski frazemi, slovenščina, prekmursko narečje, makedonščina

Keywords: phraseology, animal idioms, Slovenian, Prekmurje dialect, Macedonian

0 Uvod¹

Kontrastivne primerjave frazeologije različnih jezikov kažejo, da v frazeološkem sestavu dveh ali več jezikov pogosto prihaja do podobnosti, ki se odražajo zlasti v

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

procesih frazeologizacije in izkazujejo nekatere univerzalne zakonitosti (Jesenšek 2000: 242–243). Po Savelievi (2004: 93) k podobnim načinom izražanja situacij v frazemih prispevajo podobne življenjske izkušnje, podoben način mišljenja in dojetanja ter tesni zgodovinski stiki med posameznimi narodi.²

Primerjalni frazemi predstavljajo strukturni tip, ki je zelo pogost v vseh jezikih. Po Kržišnikovi (2008: 39) so primerjalni frazemi modelne podobe, ki neposredno kažejo odnos do življenjskih okoliščin, v katerih se nahajajo rojeni govorniki, pri čemer so kot vir za kulturološko interpretacijo še posebej značilni primerjalni frazemi, ki izražajo fizične ali psihične lastnosti človeka in temeljijo na povezovanju z živalmi, rastlinami, naravnimi pojavi itd. V njih gre za pripisovanje lastnosti ene stvari kakoli drugi stvari, pri čemer so nekateri etaloni³ skupni mnogim (nacionalnim itd.) skupnostim, obstajajo pa tudi taki, v katerih se kažejo posebnosti določenega naroda, jezika in/ali kulture. Kržišnikova (prav tam: 33–34) predstavlja tri med seboj povezane, a metodološko različne pristope pri raziskovanju součinkovanja jezikovnih sredstev in kulture, in sicer tradicionalnega etnolingvističnega, ki z diahrono analizo odkriva pojavljanje kulturnih plasti pri nastajanju frazemov; novo nastajajočega lingvokulturološkega, ki proučuje sposobnost frazeoloških sredstev odslikavati sočasno kulturno samozavedanje neke (jezikovne) skupnosti, njeno mentaliteto, vrednote itd., in kontrastivnega, ki je prav tako usmerjen v sinhroni opis, a s sopostavljanjem frazeoloških sistemov različnih jezikov skuša odkriti podobnosti in razlike med njimi. Slednjega smo izbrali za obravnavo frazeološkega gradiva v pričujočem prispevku, kjer bomo sopostavili slovenske narečne prekmurske⁴ frazeme z zoonimnimi sestavinami z istovrstnimi frazemi v makedonskem jeziku. Za primerjavo med dvema socialnozvrstno različnima jezikovnima različkomama⁵ smo se odločili iz več razlogov, in sicer: (1) slovenščina in makedonščina sta

² Tako npr. o germanizmih v frazemih *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* od M do N piše Irena Stramljič Breznik (2009: 63–74), o nastanku frazemov na podlagi semantičnih figur pa Irena Stevović (2017: 67–84).

³ Telija (1996: 242) stalne primere imenuje etalone.

⁴ Prekmursko narečje je najbolj vzhodno slovensko narečje ob meji z Madžarsko in Hrvaško. Zaradi številnih in ostrih razdelitev Prekmurja vse do 18. stoletja so se na tem območju oblikovala tri temeljna podnarečja: severno – goričko (ob zgornji Lendavi in v Porabju), osrednje – ravensko (od Cankove prek Murske Sobote do Filovcev in Kobilja) in južno – dolinsko (vzdolž Mure). Med seboj se razlikujejo po mlajših prekmurskih razvojih, ki se kažejo zlasti v (1) različnih odrazih za dolgi in kratki *a*, (2) v razvoju končnega *-l* v *-o* ali *-u* in (3) v izgovoru zvočnika *j*, ki se v južnem in delu vzhodnega osrednjega podnarečja izgovarja kot *j*, sicer kot *dj*, *g*, *k* ali *dž*, medtem ko so starejši glasoslovni in oblikoslovni razvoji dokaj enotni. Več o prekmurskem narečju glej pri Koletnik (2008: 9–16).

⁵ Brozović (1970: 10–14) in Šekli (2013: 71–72) za jezik uporabljata termin *idiom*, razumljen kot »splošen, kvalitativno in hierarhično nevtralen in nedoločen termin«. *Idiom* je lahko geolekt, tj. zemljepisna jezikovna pojavnost, sociolekt, tj. družbena jezikovna pojavnost, ali hronolekt, tj. časovna jezikovna stopnja, različica geolekta ali sociolekta. Merila delitve *idiomov* so organskost : neorganskost, konkretnost : nekonkretnost, višja : nižja hierarhična stopnja. Jezik v geneolingvističnem pomenu je zemljepisna jezikovna pojavnost (geolekt) in je definiran kot abstraktni (tj. diasistemski) organski (tj. nestandardizirani) *idiom* višje hierarhične stopnje. Če je jezik geneolingvistični, je knjižni (standardni) jezik sociolingvistični pojem. V članku sta sopostavljena dva različna *idioma*, in sicer prekmursko narečje kot organski *idiom* in makedonski knjižni jezik kot neorganski *idiom*.

geografsko in genetsko bližnji jezikovni skupnosti. Podatki o živalski frazeologiji v slovenskem knjižnem jeziku primerjalno do makedonskega jezika so že razvidni iz *Hrvaško-slovenskega slovarja primerjalnih frazemov* (Fink Arsovski, 2006). (2) Slovenska narečna frazeologija spada med pomanjkljivo dokumentirano narečno gradivo,⁶ čeprav je pomen frazeologije v narečjih za poznavanje jezika, kulture in miselnosti duha naroda neprecenljiv.⁷ Prekmursko narečje, katerega najstarejši ohranjeni zapisi segajo v 16. stoletje, še danes ne samo ohranja svojo jezikovno strukturo, ampak ga govorci zavestno gojijo in kultivirajo ter je najbolj prepoznaven znak prekmurske identitete.⁸ (3) Primerjava med slovenskim prekmurskim in makedonskim narečnim gradivom⁹ ni mogoča, saj ne v slovenskem ne v makedonskem kulturnem prostoru narečni frazeološki slovarji niso na voljo.¹⁰

V prispevku bomo s kontrastivnim pristopom skušali pokazati, na osnovi katerih mentalnih podob je nastal isti frazeološki pomen v prekmurščini, tj. naravnem narečnem govoru, in makedonščini, normiranem knjižnem jeziku,¹¹ kateri frazemi so imeli enako ali podobno izhodišče, koliko je na oblikovanje frazeološkega pomena vplivala simbolika živali in ali so bile iste (ustaljene, resnične, domnevne, pogosto tudi antropomorfno pripisane) lastnosti posamezne živali motivirajoče pri njihovem nastajanju.¹² Živali se namreč z antropocentričnega vidika pojmuje kot zelo primerne za označevanje ljudi in njihovih značajev, in to tako z metaforami in frazemi kot tudi s pregovori in reki.¹³ Ta opredelitev potrjuje, da metafore in frazemi z zoonimnimi komponentami ne vzpostavljajo zavesti o živalih, ampak so živali instrumentalizirane za izražanje človeških značajev in medčloveških odnosov (Koletnik 2020: v tisku). Pri samem postopku ne gre zgolj za redukcijo bivanja živali na izbrane lastnosti in pomene, o čemer je pisala Branislava Vičar (2013: 35–37), ampak tudi za pripis »namišljeni[h]« lastnosti, torej za antropomorfni pripis lastnosti, ki v metafori oz. frazemu učinkujejo na način, da ohranjajo središčnost človeškega bivanja (Koletnik: prav tam).

⁶ Živalska frazeologija v slovenskih narečjih je bila primerjalno (in to samo do frazeologije knjižne zvrsti) doslej obravnavana v nekaj slovenskih govorih na avstrijskem Koroškem (Karničar, 1994; Trampusch, 1999), v vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru (Smole, 2014), v notranjskem zagorskem (Koletnik in Šabec, 2017) in porabskem gornjeseniškem govoru (Koletnik, 2017). Nabor oplotniških živalskih frazemov je dodan še glasoslovnemu orisu štajerskih južnopohorskih govorov Mislinje in Oplotnice (Zorko, Benko 2015: 147–164), a brez podrobnejše (primerjalne) analize.

⁷ O pomenu narečne frazeologije je pisala Saša Poklač (2004: 138).

⁸ Več o tem glej pri Koletnik (2016) in Valh Lopert, Koletnik (2018).

⁹ Medtem ko je slovenščina med slovanskimi jeziki narečno najbolj razčlenjena, saj pozna blizu 50 narečij, združenih v sedem narečnih skupin, se makedonščina deli na tri narečja: zahodno, jugovzhodno in severno (Видоески, 1998; Марковиќ, 2001 in 2007).

¹⁰ O temeljnih načelih in postopkih pisanja znanstvenih narečnih slovarjev piše Blažeka (2010: 54–73).

¹¹ Ta temeljni na centralnih govorih zahodnega makedonskega narečja (Конески 1986: 15–16).

¹² Več o tem glej pri Fink Arsovski (2006: 14; prevod: E. Kržišnik).

¹³ Več o zasidranosti pregovorov v besedišču govorcev slovenskega jezika glej pri Lipavc Oštir, Vasiljevič, Koletnik (2014: 48–72), o frazemih in pregovorih v slovenskih splošnih in specializiranih slovarjih pa pri Ulčnik (2014: 98–101). Ulčnikova je pisala tudi o razvoju slovenske pemiologije in pemiološke terminologije (2015: 105–118).

1 Nabor gradiva in metodologija

Ker so predmet raziskave primerjalni frazemi z zoonimnimi komponentami, je bilo treba pridobiti dovolj obsežen nabor primerjalnih frazemov, katerih ena od sestavin je zoonim. Nabor makedonskih frazemov smo pridobili s sistematičnim izpisom primerjalnih frazemov iz makedonskega frazeološkega slovarja (Димитровски, Ширилов, 2003; Ширилов, 2008 in 2009), dopolnjenim z izpisi iz *Hrvaško-slovenskega slovarja primerjalnih frazemov* (Fink Arsovski, 2006). Za nabor frazemov v prekmurščini smo izhodiščni seznam 865 frazemov z zoonimnimi sestavinam najprej prečistili in nato v analizo vključili 435 primerjalnih frazemov.¹⁴ Analizirali smo sestavinsko in skladenjsko zgradbo frazemov, tj. izrazno podobo frazemov in razmerje med frazeološkimi sestavinami, ter njihov pomen in opravili primerjavo med obema jezikoma. V nadaljevanju prispevka predstavljamo rezultate analize.

2 Analiza frazemov

2.1 Na podlagi primerjanega gradiva se da v jezikih glede na pomensko, motivacijsko in oblikovno raven določiti štiri skupine frazemov:¹⁵

(1) Frazemi, ki so v obeh jezikih identični na pomenski, motivacijski (podoba) in oblikovni ravni: *vrlī kak mravlja* – *вреден како мравка* ‘zelo priden, marljiv’; *vrlī kak fčela* (*fčelica*) – *вреден како пчела* (*пчеличка*) ‘zelo priden, marljiv’; *dosaden kak [podrepna] muha* – *досаден како мува* ‘zelo nadležen’; *nori kak junec* – *глуп како вол* ‘zelo neumen’; *nori kak tele* – *глуп како теле* ‘zelo neumen’; *boječlavi kak srna* – *плашлив како срна* ‘zelo boječ, plašen’; *boječlavi kak zavec* – *плашлив како zajak* ‘zelo boječ, plašen’; *romaleči kak polž* – *спор како полжав* ‘zelo počasen’; *prefrigani (foliški, kunšten) kak lisica* – *лукав како лисица* ‘zelo zvit’; *trmasti kak somar* – *тврдоглав како магаре* ‘zelo trmast’; *zvesti kak pes* – *верен како куче* ‘zelo zvest’; *bister (hiter) kak zavec* – *брз како zajak* ‘zelo hiter’; *močen (krepek) kak bik* – *јак како бик* ‘zelo močan’; *smrdeti kak tor* – *смрди (корне) како твор* ‘zelo smrdeti’; *sloki kak sumič* – *сув како комарец* ‘zelo suh’; *zamazani (grdi) kak svinja* – *знасен како свиња* ‘zelo umazan’; *besen kak ris* – *лут како рис* ‘zelo jezen’; *lačen kak pes* – *гладен како куче* ‘zelo lačen’; *lačen kak volk* – *гладен како волк* ‘zelo lačen’; *rdeči (repeči) kak [kuhani] rak* – *црвен како рак*

¹⁴ Narečno gradivo, ki so ga pod mentorstvom Mihaele Koletnik zbrale Ana Sobočan in Martina ter Barbara Zakocs, je bilo pridobljeno s terensko raziskavo v desetih raziskovalnih točkah (v Kupšincih, Murski Soboti, Vanči vasi, Čepincih, Gornjih Petrovcih, Ivanovcih, Krašcih, Pečarovcih, Vadarcih in na Gornjem Seniku), in sicer z anketno metodo s pomočjo vprašalnice, ki jo je tvoril nabor 223 pomensko razloženih knjižnih frazemov z zoonimno sestavino.

¹⁵ V prispevku zaradi obsežnosti gradiva predstavljamo njihov izbor, in to tako, da na prvem mestu navajamo narečni prekmurski, na drugem pa makedonski frazem. Slovenske frazeme navajamo v osnovni, izhodiščni slovarski obliki, sestavine pa označujemo, kot je to v SSF: v okroglih oklepajih () so zamenljive sestavine, v oglatih [] pa fakultativne sestavine. Sestavine makedonskih frazemov označujemo, kot je to v *Hrvatsko-slovenskem rječniku poredbenih frazema*: v okroglih oklepajih () so zamenljive sestavine, v lomljenih <> fakultativne sestavine, v oglatih [] pa navedek najpogostejšega okolja, v katerem se uporablja frazem.

‘zelo rdeč’; *siromašen kak cerkvena miš* – *сиромашен како <црковен> глушец* ‘zelo siromašen’; *truden kak pes* – *уморен како куче* ‘zelo utrujen’; *svoboden kak ftič* – *слободен како птица* ‘popolnoma svoboden’.

(2) Frazemi, ki so identični v pomenu in podobi, razlikujejo se v obliki: *spati kak zavesc* – *спиe како zajak* ‘zelo rahlo spati’; *delati kak konj* – *работи како коњ* ‘zelo veliko, naporno in vztrajno delati’; *delati kak junec* – *работи (рмба) како вол* ‘zelo veliko, naporno in vztrajno delati’; *ubiti koga kak psa* – *убие некое како куче* ‘neusmiljeno, kruto’; *zbiti (zmlatiti) koga kak psa* – *пребие некое како куче* ‘zelo, močno preteptsti’; *dol ustreliti koga kak mačka* – *убие некое како мачка* ‘neusmiljeno, kruto’; *lagati se kak pes [beži]* – *лаже како куче* ‘pogosto, zelo se lagati’; *biti tiho kak riba* – *молчи (кути) како риба* ‘(uporno) molčati’; *zijati kak tele v nove dveri* – *гледа (буљи, зине) како теле во шарена врата* ‘zelo neumno, začudeno gledati’; *ploditi se kak zavsci* – *се množat (се размножуваат) како zajaci* ‘zelo hitro se razmnoževati, imeti veliko otrok’; *vlečiti se kak polž* – *се влечка (се тегне) како полжав* ‘zelo počasi se premikati’; *smejati se kak hijena* – *се смее како хиена* ‘škodoželjno se smeјati’; *bežati kak zavesc* – *трча како zajak* ‘zelo hitro teči’; *sikati kak kača* – *с’ска како змија* ‘biti zelo jezen’; *nositi (prekladati) kaj kak mačka (maček) mlade* – *преместува (пренесува) нешто како мачка мачиња* ‘neprestano, pogosto prenašati kaj z enega mesta na drugo’; *biti (živeti, gledati se, imeti se [rad]) kak pes pa maček* – *се сложни како мачка и куче* ‘ne se marati, razumeti, prepirati se’; *jesti kak pišče* – *јаде како пиле* ‘zelo malo jesti’; *držati se koga, kaj kak klešč* – *се прилепи (се залепи) за некого, за нешто како крлеж* ‘močno, trdno se držati koga, česa’; *skrivati kaj kak kača noge* – *крие некого, нешто како змија нозе* ‘zelo skrivati, tajiti’; *biti koga, česa kak mravelj* – *има некого како мравки* ‘biti zelo številen’; *počutiti se kak riba na suhet* – *се oseka како риба на суво* ‘neugodno, slabo se počutiti’; *počutiti se kak riba v vodi* – *се oseka како риба во вода* ‘ugodno, prijetno se počutiti’.

(3) Frazemi, ki imajo identičen pomen in obliko, razlikujejo se v podobi: *manjasti kak [mali] maček [na soncu]* – *мрзлив како трпут* ‘zelo len’; *vrli kak pes* – *вреден како кртица* ‘zelo priden, marljiv’; *dosaden kak sumič* – *досаден како крлеж* ‘zelo nadležen’; *dosaden kak pijavka* – *досаден како гасеница* ‘zelo nadležen’; *dosaden kak vuš* – *досаден како гнида* ‘zelo nadležen’; *trmasti kak bik (mula)* – *тврдоглав како магаре <на мост>* ‘zelo trmast’; *črn kak krt* – *црн како гавран* ‘zelo črn’; *debel kak krava (kobila)* – *дебел како свиња* ‘zelo debel’; *bister kak srna (veverica)* – *брз како сприја* ‘zelo hiter’; *krepek kak junec (konj)* – *јак како бивол* ‘zelo močan’; *slepi kak kura* – *слеп (ќор) како крт (лилјак)* ‘slaboviden’; *sloki (suhi) kak vuš (štrigljavica)* – *слаб како црв (црвче)* ‘zelo suh’; *suhi kak volk* – *слаб како куче* ‘zelo suh’; *zamazani kak kōča* ‘svinja’ – *знасен како прасе* ‘zelo umazan’; *besen kak konj (osa)* – *бесен (лут) како змија* ‘zelo jezen’; *žreti (jesti) kak krava* – *јаде (ждепе) како свиња* ‘veliko, neolikano jesti’; *pijani kak tele (svinja, kura, krava)* – *пијан како вол (магаре, смок, свеп, животно)* ‘zelo pijan’; *crknjeni kak konj* – *цркнат како куче* ‘zelo utrujen’; *zdrav kak konj* – *здрав како слон* ‘zelo zdrav’; *zdrav kak riba [v vodi]* – *здрав како прч* ‘zelo zdrav’.

(4) Frazemi, ki so identični v pomenu, razlikujejo se na motivacijski in oblikovni ravni: *delati kak fčela (črv)* – *работи како мравка* ‘pridno, marljivo delati’; *delati kak [črna] živina (bik, magarac, somar, mula, kobila, goviedo)* – *работи*

како животнo ‘zelo veliko, naporno in vztrajno delati’; *hoditi (držati se, nositi se) kak rava* – *како мисир [оди, се понаша itd.]* ‘domišljavo, prevzetno, vzvišeno, ošabno’; *zbiti koga kak zavca* – *пребие (претена) некого како мачка* ‘zelo, močno pretepesti’; *dol ustreliti koga kak psa* – *убие некого како zajak* ‘neusmiljeno, kruto’; *živeti kak maček* – *како без [живее, се понаша itd.]* ‘lagodno, brezskrbno’; *letati kak tele (kura) brez glave* – *трча (оди ipd.) како мува без глава* ‘brezciljno, brezglavo, zmedeno’; *gledati (buljiti) kak bik (zaboden junec)* – *гледа (буљи, зине) како теле* ‘neumno, začudeno’; *jesti kak [mali] maček* – *јаде како врапче* ‘zelo malo jesti’; *piti kak žolna* – *пие како магаре* ‘zelo, veliko piti’; *piti kak žaba* – *пие како смок* ‘zelo, veliko piti’; *piti (napajati se) kak krava* – *пие како вол* ‘zelo, veliko piti’; *dreti se kak sraka* – *се дере како вол* ‘zelo se dreti’; *pasati komu kaj kak kravi (prasic) sedlo* – *стои некому, нешто како на магаре седло* ‘ne pristajati’; *napiti se kak krava* – *се напие како стока (свиња, смок, свер, животнo, магаре)* ‘zelo se napiti’; *spati kak hrček (mali maček, medved, jazbec)* – *заспие (спие) како јагне* ‘trdno spati’.

Med analiziranimi frazemi je največ takih, ki se razlikujejo na motivacijski in/ali oblikovni ravni, manj je takih, ki so identični na vseh treh ravneh. Tako v prekmurskih kot v makedonskih frazemih so ob zamenljivih sestavinah, npr. *gledati (buljiti) kak bik (zaboden junec)*; *vrlji kak fčela (fčelica)* – *јаде (ждере) како свиња; бесен (лут) како змија*, opazne tudi neobvezne sestavine. Tako se npr. makedonski frazemi *црвен како рак, лаже како куче* in *досаден како мува* v prekmurščini neobvezno sestavinsko razširijo v *rdeči kak [kuhani] rak, lagati se kak pes [beži]* in *dosaden kak [podrepna] muha*, prekmurski frazem *trmasti kak somar* pa se v makedonščini neobvezno širi v *тврдоглав како магаре <на мост>*. V nekaterih primerih so glagolske sestavine v frazemih podobne, a ne enake. Tako se npr. v makedonskem frazemu *убие некого како мачка* glagolska sestavina *убие* v prekmurščini zamenjuje z glagolom *ustreliti (dol ustreliti koga kak mačka)*, glagol *прилени* ali *залени* v makedonskem frazemu *се прилени (се залени)* za *некого, за нешто како крлеж* pa se v prekmurščini zamenjuje z glagolom *držati (držati se koga, kaj kak klešč)*.

Na strukturni ravni prihaja do razlik med jezikoma zaradi različnih načinov izražanja predikacije, saj prekmurščina oz. slovenščina uporablja nedoločnik ter pomožni glagol *biti* v nedoločniku, česar makedonščina nima,¹⁶ npr. frazemi *jesti kak pišče, piti kak žaba, delati kak bik; biti tih(o) kak riba, biti koga, česa kak mravelj*, razliko med jezikoma pa je opaziti tudi v obliki primerjalnih frazemov. V primerjalnih frazemih s tridelno zgradbo je sestavina, ki se primerja, v obeh jezikih največkrat izražena s pridevnikom ali glagolom, v prekmurščini redko tudi s prislovom (*tiho kak miš* ‘zelo tiho’). Sestavina, s katero se primerja, je v obeh jezikih oblikovno samostalnik ali samostalniška besedna zveza, v prekmurščini pa je lahko tudi stavek, npr. *piti kak krava; skakati kak mali kokot; smrdeti kak mrtva riba; hoditi kak kura s pavjim perjem v riti; gledati kak koza na bregu; zamazani, kak če bi kōčo cecal* – *работи како коњ; вреден како кртица; се*

¹⁶ Več o makedonskem jeziku glej pri Nikolovski (2012: 146–152).

сложни како мачка и куче; се осека како риба во вода; шета (оду) како лав во кафез. V obeh jezikih lahko imajo tridelni primerjalni frazemi tudi stavčno obliko, npr. *imeti rad koga, kaj kak koza nož; narezati koga kak bika* – *има некого како мравки; стоји некому, нешто како на магаре седло*. Dvodelni strukturni tip primerjalnih frazemov je opazno redkejši, npr. *kak kokot na gnoju; kak slon v porcelanasti trgovini* – *како гуски во магла; како куче на ланец*.

2.2 Pogled na zbir frazemov kaže, da so ti različni tudi z motivacijskega vidika. Za nazornejšo primerjavo frazeme v nadaljevanju predstavljamo po ožjih pomenskih skupinah, ki smo jih oblikovali na osnovi njihove pomenske analize.

2.2.1 Frazemi, ki izražajo osebnostne lastnosti človeka

Oba jezika sta za izražanje nespretnosti in okornosti, molčečnosti, premetenosti, zvestobe, plahosti in strahopetnosti izbrala enake živali, in sicer *slona* (*naopačen kak slon* – *се однесува како слон во стакларница*), *ribo* (*biti tiho kak riba* – *молчи (кути) како риба*), *lisico* (*prefrigani kak lisica* – *лукав како лисица*), *psa* (*zvesti kak pes* – *верен како куче*), *srno* in *zajca* (*boječlavi kak srna (zavec)* – *плашлив како срна (заяк)*; *spati kak zavec* – *спиє како заяк*). Tem živalim oba naroda pripisujeta enake lastnosti, ki so v glavnem »namišljene«, torej antropomorfno pripisane, v metafori oz. frazemu pa učinkujejo na način, da ohranjajo središčnost človeškega bivanja. Med njimi tako izstopajo strahopetnost (zajec), nespretnost in okornost (slon), premetenost (lisica) in zvestoba (pes). Pripisovati *zajcu* strahopetnost je npr. popolnoma neupravičeno, saj je po Kebru (2011: 1081) slovenska primera *spati kot zajec* verjetno nastala po krajšanju iz primere *spati z odprtimi očmi kot zajec*, ki ubeseduje pogost resnični položaj zajca v nevarnosti, ko skrit z odprtimi očmi kje nepremično leži, pripravljen na beg, če ga odkrijejo. Tak položaj je bil napačno razumljen kot spanje zajca, iz česar se je razvilo ljudsko prepričanje, da spi z odprtimi očmi, čeprav v resnici spi z zaprtimi. *Slonu* antropomorfno pripisana nerodnost, nespretnost, okornost izhaja iz situacijske predstave o tej živali v trgovini s porcelanom v slovenskem kulturnem prostoru oz. v steklarni v makedonskem kulturnem prostoru. Po Kebru (2011: 868) slon vtis navidezne nerodnosti pušča zaradi svoje velikosti, čeprav je v resnici kljub temu zelo spretna in hitra žival. *Lisica* se v mnogih kulturah pojmuje kot simbol (zlobne) zvitosti, kar se odraža tudi v frazemih. Keber piše (1998: 110), da so najbolj tipična v tem oziru pojmovanja na Daljnem vzhodu (Kitajska, Japonska), kjer ji v resnici pripisujejo satanski značaj. Podoba plahih *srne* in *zajca* temelji na dejstvu, da jima zaradi naravnih sovražnikov in človeka primanjkuje poguma, podoba *molčeče ribe* pa na dejstvu, da ta žival v resnici ne oddaja nikakršnih glasov. V obeh jezikih se velika, naporna in vztrajna delavnost povezuje s *konjem* in *volom* (*delati kak konj (junec)* – *работи како коњ (вол)*), pri čemer se za ubesedovanje te človekove značajske karakteristike v makedonščini rabita še sestavini *mравlja* (*работи како мравка*) in *žival* (*работи како животно*), v prekmurščini pa se *biku*, *oslu*, *muli*, *kobili*, *govedu* in *živini* pri izražanju tega frazeološkega pomena pridružujeta še v primerjavi z njimi zelo drobni živali, *črv* in *čebela* (*delati kak bik (magarac, somar, mula, kobila, govedo; delati kak [črna] živina; delati kak*

črv (*fčela*).¹⁷ Slednja je skupaj z *mravljo* vključena tudi v koncept izražanja marljivosti (*vrli kak fčela (fčelica)*; *vrli kak mravlja (mravljica)* – *врден како пчела (пчеличка)*; *врден како мравка*), za ubesedovanje katere se v makedonščini rabi še podoba *krta (врден (работлив) како кртица)*, v prekmurščini pa *psa (vrli kak pes)*. S tem zoonimom, ki se mu v obeh kulturnih prostorih pridružujeta še *zajec in maček*, se tako v makedonščini kot v prekmurščini izražata še neusmiljenost, človeška grobost in krutost (*zbiti koga kak psa (zavca, malega mačka)*; *ubiti (dol ustreliti) koga kak psa*; *dol ustreliti koga kak mačka* – *прѐбие (убие) некого како куче (мачка)*; *убие некого како zajak*). Ta se v makedonščini povezuje še z zoonimom *piščanec (заколе некого како пиле)*, v Prekmurju pa s podobami *bika, konja, medveda* in *živine (narezati koga kak bika (konja, medveda)*; *delati s kot kak z živino*). Podoba *psa* v obeh jezikih srečamo še v povezavi s človekom, ki laže (*lagati se kak pes [beži] – лаже како куче*), pri čemer se psu v prekmurščini pri izražanju tega frazeološkega pomena pridružujeta še *zajec* in *lisica (lagati se kak zavec beži; lagati kak lisica)*. Domišljavost se v obeh jezikih ubeseduje z zoonimom *petelin (iti kak kokot – како петел <на буниште> [се прчи, оди, се понаша itd.]*), ki se mu v makedonščini pridružuje zoonim *puran (како мисир [оди, се понаша itd.]*), v prekmurščini pa so v koncept izražanja domišljavosti vključeni še *pav, gosak, kobila, mačka* in *kura (hoditi kak pava; nositi glavo kak gosak; iti kak kobila; nositi se kak maček; hoditi kak kura s pavjim perjem in riti)*. *Zajec* v obeh jezikih simbolizira veliko plodnost (*ploditi se kak zavci – се множат (се размножуваат) како zajaci*), *polž* počasnost (*romaleči kak polž; iti kak polžak; vleči se kak polž – спор како полжав; се тегне (се влечка) како полжав*), *osel* pa trmo (*trmasti kak somar – тврдоглав како магаре <на мост>*). Velika plodnost se v Prekmurju povezuje še s *podgano (ploditi se kak podgani)*, počasnost v makedonščini z *želvo (се влечка (се тегне, оди) како желка)*, v prekmurščini s *kačo* in *kuro (vleči se kak kača; cajzlati se kak kura na jacih)*, v povezavi s človekom, ki je zelo trmast, pa v Prekmurju srečamo še *bika* in *mulo (trmasti kak bik (mula))*. *Tele* in *vol* sta povsod vključena v koncept izražanja omejenih umskih sposobnosti (*nori kak tele (junec)*; *zijati kak tele v nove dveri*; *gledati (buljiti) kak zaboden junec – глуп како теле (вол)*; *гледа (буљи, зине) како теле*; *гледа (буљи, зине) како теле во шарена врата*). V makedonskem kulturnem prostoru se jima pridružuje še *konj (глуп како коњ)*, v prekmurškem pa *bik, osel, govodo, trot, kokoš* in *koza (nori kak bik (somar, govodo)*; *gledati (buljiti) kak bik*; *zijati kak bik v nove dveri*; *blesavi kak trot*; *imeti toliko pameti kak kokoš*; *gledati kak koza na bregu*). Škodoželjnega človeka se v obeh jezikih povezuje s *hijeno (smejati se kak hijena – се смее како хиена)*, v Prekmurju tudi z *opico (smejati se kak opica)*, nadležnega z *tuho (keliti (lepiti) se na koga, kaj kak tuha (tuhe) na med – се затрча (се залета, се лепи) како муви (мува) на лепак (на лажно)*), po drugi strani pa v makedonščini tudi s *čebelo (се лепат (одат) на некого, на нешто како пчели на мед)*, v prekmurščini pa s *pijavko (keliti se na koga, kaj kak pijavka)*.

¹⁷ Delavnost je ena izmed mnogih antropomorfnih pripisanih značajskih karakteristik živali. Pri vprežnih živalih je pojmovanje delavnosti kot inherentne lastnosti živali utemeljeno na vidiku uporabnosti za človeške namene (Koletnik 2020: v tisku).

Po drugi strani pa med jezikoma obstajajo tudi večje razlike. Medtem ko se v prekmurščini pri govorjenju o človeku, ki lagodno, brezskrbno živi, uporablja zoonim *maček* (*živeti kak maček*), z njim pa se povezuje tudi neodločnega, opreznega in lenega človeka (*hoditi okoli koga, česa kak maček okoli vrele kaše; manjasti kak [malij] maček [na soncu]*), pri čemer se za izražanje človekove lenobe pojavljajo še podobe črva in muhe (*delati kak črv v železu; gibati se kak muhe v točniku*), v makedonščini sestavino, s katero se primerja, v teh primerih predstavljajo podobe turškega bogataša (*како без [живее, се понаша itd.]*), psa (*се вртка (се мота, оди) околу некого, околу нешто како куче околу касапница*) in trota (*мрзлив како трут*). Primerjava nepremišljenega, zbezanega človeka s *teletom, kokošjo, kuro* in *oslom* (*letati kak tele (kokoš, kura) [brez glave]; letati kak somar*), pretirano zgovornega (in jezikavega) pa s *kravo* (*imeti [dolgi] jezik kak krava rep; imeti gobec kak krava; imeti gobec kak krava rep (rit)*), je znana samo v Prekmurju, saj se v makedonščini v teh primerih pojavljata podobi *muhe brez glave* (*трча (оди ipd.) како мува без глава*) in *mlina* (*брбла (меле) како воденица*).

Stalne primere, ki v makedonščini ubesedujejo vneto in vztrajno borbenost (*се бори како лав (лавица)*), hrabrost in pogum (*храбар како лав (лавица)*), miroljubnost in dobrodušnost (*мирен (кроток) како јагне*), pretirano zaupljivost, naivnost (*оди како јагне на колење*), ponižnost (*понижен како куче*) in radovednost (*љубопитен како мачка*), v prekmurščini niso znane.

2.2.2 Frazemi, ki izražajo telesne lastnosti, značilnosti, videz, hibe

Frazemi, ki izražajo telesne lastnosti, značilnosti, videz, hibe so imeli v prekmurščini in makedonščini izhodišče enako samo do neke mere. Tako se v makedonščini pri govorjenju o suhem človeku ob sestavini *komar*, znani v obeh jezikih (*sloki kak sumič – сув како комарец*), rabijo še sestavine *črv* (*слаб како црв*), *črviček* (*слаб како црвче*) in *pes* (*слаб како куче*), v prekmurščini pa se v teh primerih pojavi primerjava z *ušjo* (*sloki kak vuš*), *strigalico* (*sloki (suhi) kak štirgljavica*) in *volkom* (*suhi kak volk*). Frazološki pomen »suhosti« je v primerjanih jezikih nastal na osnovi ene skupne podobe, *komarja*, pri čemer je primerjavo v frazemih motiviral vitek videz teh žuželk. Čeprav sta jezika za pojem »suhosti« v preostalih primerih izbrala različne živali, je bila motivacija pri izbiri enaka. Tako primerjave z *ušjo*, *strigalico* in *črvom* kot primerjave z *volkom* v prekmurščini in *psom* v makedonščini so motivirane z videzom živali, pri čemer je shiran videz psa kot tudi shiran videz njegovega bližnjega sorodnika – volka verjetno motiviralo resnično dejstvo, da so mnogi psi večkrat lačni kot siti, kar velja tudi za volkove, ki se kot vse zveri v naravi prav tako pogosto srečujejo z lakoto (Keber 2011: 681). V obeh jezikih se hitrost povezuje z *zajcem* (*bister (hiter) kak zavec; bežati kak zavec – брз како zajак; трча како zajак*), slabovidnost pa s *kokošjo* oz. *kuro* (*slepi kak kura – слеп (ќор) како кокошка*), pri čemer se v makedonskem kulturnem prostoru za izražanje te človeške hibe rabita še zoonima *krt* in *netopir* (*слеп (ќор) како крт (лилјак)*). Primerjava z *zajcem* je v obeh kulturnih prostorih motivirana z resničnim dejstvom, da si ta žival zaradi številnih naravnih sovražnikov in človeka samo s hitrim begom rešuje življenje (Keber 2011: 1082), primerjava s *kokošjo* pa z dejstvom, da ta ptič v temi ne vidi. V makedonskih frazemih v povezavi s človekom, ki je zelo hiter,

srečamo še sestavino *kača* (*брз како спрјуа*), v prekmurskih pa sestavini *srna* in *veverica* (*bister kak srna* (*veverica*)). V obeh jezikih se umazanega človeka primerja s *svinjo* (*zamazani* (*grdi, blaten*) *kak svinja* – *знасен како свиња*), v makedonščini tudi s *prašičkom* (*знасен како прасе*),¹⁸ debelega s *svinjo* in *prašičem* (*debel kak čoka* ‘*svinja*’; *debel kak praš(č)ič* – *дебел како прасе* (*свиња*); *se zdebeli* (*se napravi*) *како прасе* (*свиња*)), kar je posledica domnevne požrešnosti in nenasitnosti, močnega pa z *bikot* (*močen* (*krepek*) *kak bik* – *јак како бик*). Za izražanje človekove debelosti se v prekmurščini rabijo še sestavine *krava*, *kobila* in *maček* (*debel kak krava* (*kobila*); *biti* [*tak*] *kak breji stari maček*). Ob *biku* v makedonščini moč simbolizira še *bivol* (*јак како бик* (*бивол*)), v prekmurščini pa se izraža tudi s podobami *konja*, *vola* in *leva* (*močen* (*krepek*) *kak bik*; *krepek kak junec*; *močen kak lev*). Pri govorjenju o človeku, ki smrdi, se ob sestavini *dihur*, znani v obeh jezikih (*smrdeti kak tvor* – *смрди* (*корне*) *како твор*), v prekmurščini rabijo še sestavine *krava*, *dök* ‘*racak*’, *golob*, *divji prašič* in *mrtva riba* (*smrdeti kak krava* (*dök* ‘*racak*’, *golob*, *kanžar*, *mrtva riba*)).

Neujemanje med jezikoma je opazno pri izražanju črnosti in osivelosti. Medtem ko ju v prekmurščini ubesedujeta zoonima *krt* in *golob* (*črn kak krt*; *seri kak golob*), se v makedonščini pojavita podobi *krokarja* (*црн како гавран*) in *dedka Mraza* (*бел како Дедо Мраз*). Toda čeprav sta jezika za pojem »črnosti«¹⁸ oz. »osivelosti«¹⁸ izbrala različne sestavine, je bila motivacija pri izbiri enaka – videz živali, tj. barva kože oz. perja; videz dedka Mraza (barva las, brade) pa je motiviral tudi frazem, ki gradi na podobi tega mitološkega dobrotnika.

2.2.3 Frazemi, ki izražajo čustva, občutke, občutenja

Oba jezika sta za izražanje medsebojne ljubezni in strahu pred nevarnostjo, neprijetnostjo izbrala enaki živali, in sicer *goloba* (*biti kak dva goloba* – *живеат како гулапчиња*) ter *mačko* (*nositi* (*prekladati*) *kaj kak maček* (*mačka*) *mlade* – *преместува* (*пренесува*) *нешто како мачка мачиња*). Enaki živali, *psa* in *volka*, srečamo v obeh jezikih tudi v povezavi s človekom, ki je zelo lačen (*lačen kak pes* (*volk*) – *гладен како куче* (*волк*)), pri čemer se jima v prekmurščini pridružuje še *svinja* (*lačen kak svinja*). Ta zoonim se skupaj z zoonimom *koza* v Prekmurju vključuje še v koncept izražanja sovraštva in nerazumevanja med ljudmi (*imeti rad koga*, *kaj kak svinja nož* (*metek*); *imeti rad koga*, *kaj kak koza nož*), ki se sicer v obeh jezikih izraža z zoonimoma *mačka* in *pes* (*biti* (*gledati se, živeti, imeti se* [*rad*] *kak pes pa maček* – *се сложни како мачка и куче*). Prav tako je v obeh jezikih znana primerjava jeznega, besnega človeka z *risom* in s *kačo* (*besen kak ris* – *лут*

¹⁸ Pripis nemarnosti in umazanosti je v nasprotju z etološkimi raziskavami prašičev, ki kažejo, da so prašiči med najbolj čistimi živalmi (denimo zelo jih moti, če so mesta, kjer jejo ali spijo, umazana), in izhaja iz antropocentričnega pojmovanja, da je blato umazanija. Dejansko pa ima blato blagodejen učinek na kožo prašičev. Prašiči se ne valjajo v blatu, da bi se umazali, ampak s tem regulirajo telesno temperaturo (v primerjavi s človekom imajo zelo malo žlez znojnic in večina jih ne deluje, zato se sami ne morejo ohladiti; hlajenje v blatu je tudi bolj dolgotrajno kot hlajenje v čisti vodi, saj blatna voda s telesa hlapi veliko počasneje kot čista voda) in ščitijo kožo pred soncem – blato namreč na prašičji koži predstavlja zaščito pred UV-žarki (Koletnik 2020: v tisku).

kaکو рис, бесен (лут) како змија; sikati kak kača – c'ска како змија), medtem ko je primerjava s *psom* izpričana samo v makedonščini (лут како <бесно> куче), primerjava s *konjem, oso, malim petelinom, ježem* in *čukom* pa samo v prekmurščini (*besen kak (konj, osa); skakati kak mali kokot; fudati kak jež; gledati kak čuk*).

V frazeološkem izražanju pa med jezicoma obstajajo tudi večje razlike. Tako se v nasprotju s prekmurščino, kjer se obup in žalost ubesedujeta z zoonimno sestavino *cucek (gledati kak polijani cucek)*, v makedonščini ta frazeološki pomen izraža s pridevniško sestavino *posran (како посран [изгледа, се понаша, се осека itd.])*, stalni primeri, ki v makedonščini ubesedujeta ljubosumje (*љубоморен како Турчин*) in pretirano skrb (*гледа (чува) некого, нешто како кокошка пилиња*), pa v prekmurskem jezikovnem prostoru nista znani.¹⁹ In obratno, stalne primere, ki v prekmurščini ubeseduje obžalovanje (*biti žal kak tistemu psu, kateri jih je devet skotil*), makedonski jezik ne pozna.

2.2.4 Frazemi, ki ubesedujejo vedenjske vzorce

Za izražanje prekomernega pitja sta oba jezika izbrala različne živali, prekmurščina *kravo, žabo, žolno* in *kokoš*, makedonščina pa *vola, osla* in *goža*. Izbira različnih živali ni presenetljiva, potrjuje namreč dejstvo, da lahko različni narodi isti živali pripisujejo različne lastnosti, o čemer piše že Savelieva (prav tam: 99). Primerjava s *kravo* v prekmurskem frazemu *piti (napajati se) kak krava* ter z *volom* v makedonskem frazemu *nue како вол* je motivirana s prehranjevalnimi navadami goveda, tj. veliko ješčnostjo oz. potrebo po krmi in vodi (Keber 1996: 60, 95). Po enaki predstavi je verjetno nastala tudi makedonska primera z *oslom (nue како мазапе)*. *Žabo* v prekmurskem frazemu *piti (napajati se) kak žaba* s prekomernim pitjem povezuje njena simbolika in dejstvo, da je požrešna in da je tudi vodna žival (Keber 1998: 334). V krščanski simboliki je zaradi svojega neprestanega kvakanja in dejstva, da je druga od desetih egiptovskih nadlog, dobila hudičevo veljavo, pri čemer se ta simbol nekoliko bolj svobodno razlaga kot znak tistih, ki tekajo za bežnimi užitki sveta in posvetnih stvari nasploh (prav tam: 348). *Žolna* se v prekmurskem frazemu *piti (napajati se) kak žolna* s prekomernim pitjem verjetno povezuje zaradi svojega drugega poimenovanja *pivka*, ki ga je dobila v zvezi z oglašanjem *piv piv*, pri čemer izraz *pivka* pomeni tudi 'pijanka', glagol *pivkati* pa 'pomalo piti' (prav tam: 354). Primerjava s *kokošjo* v prekmurskem frazemu *piti kak kokoš* je verjetno motivirana s prehranjevalnimi navadami kokoši oz. njihovo dnevno potrebo po vodi,²⁰ primerjava z *gožem* v makedonskem frazemu *nue како смок* pa z ljudskim verovanjem, da gož na pašnikih (pa tudi doma) rad napade krave in se ovit okoli njihovih zadnjih nog prisesa na vimen, da pije mleko (<https://www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaze-pije-kao-smuk>; pridobljeno: 31. 3. 2020). Z različnimi živalmi se v obeh jezikih ubeseduje tudi močno, neprijetno vpitje. Čeprav se v makedonščini ta frazeološki pomen izraža

¹⁹ Prva od njiju gradi na podobi pripadnika turške narodnosti in ne na podobi zoonima.

²⁰ Ta znaša od 150 do 200 ml. Pokornova piše (2006: 4), da kokoši v talni reji porabijo za pitje 6 % časa celotne dolžine dneva, kokoši v kletkah pa pijejo 8 minut vsako uro oz. 14 % časa celotne dolžine dneve.

z zoonimom *vol* (*ce ðepe kako vol*), v prekmurščini pa z zoonimi *sraka*, *živina*, *papiga* in *krava* (*dreti (zevati) se kak sraka; dreti se kak živina (papiga); tuliti kak krava*), je bila motivacija za izbiro živali v obeh primerjanih jezikih enaka – njihov način oglašanja. Da je isti vedenjski vzorec različnih živali večkrat motivirajoč pri nastajanju primerjalnih frazemov v različnih jezikih, kažejo tudi frazemi, ki ubesedujejo človekovo ješčnost. Motivirale so jih prehranjevalne navade živali. Velika, neomikana ješčnost se v makedonščini izraža z zoonimom *svinja* (*jade (ждеде) како свиња*), v prekmurščini pa z zoonimi *prašič* (*žreti (jesti) kak prašič*), *krava* (*žreti (jesti) kak krava*) in *tele* (*nasuniti se kak tele*). Majhna ješčnost se v obeh jezikih izraža z zoonimom *piščanec* (*jesti kak pišče – jede како пилење (пиле)*), v prekmurščini se povezuje še z *mačkom* (*jesti kak [mali] maček*), v makedonščini pa z *vrabcem* (*jade како вранче (вранчене)*).

2.2.5 Frazemi, ki izražajo dejanja

Za ubesedovanje namernega tajenja in prikrivanja, mehanskega ponavljanja in močnega, trdnega držanja koga se v obeh jezikih uporabljajo enaki zoonimi, in sicer *kača* (*skrivati kaj kak kača noge – крие некого, нешто како змија нозе*), *paragaj* (*ponavljati kak paragaj – повторува како папагал*) in *klop* (*držati se koga, kaj kak klešč – се прилепи (се залепи) за некого, за нешто како крлеж*). Stalni primeri, ki v makedonščini ubesedujeta življenje na tuj račun (*живее како труп*) in navajenost na kaj neprijetnega (*се навикне <на нешто> како магаре котек*), v Prekmurju nista znani.

2.2.6 Frazemi, ki izražajo stanja, lastnosti, značilnosti

Za izražanje množičnosti, svobodnosti, prostosti in ugodja sta oba naroda izbrala enake živali, *mravljo* (*biti koga, česa kak mravelj – има некого како мравки*), *ptico* (*svoboden kak ftič – слободен како птица (птичка)*) in *ribo* (*počutiti se kak riba v vodi – се oseka како риба во вода*), torej so bile njihove lastnosti motivirajoče pri nastajanju frazemov v obeh jezikih. Primerjavo z *mravljo* je motivirala njena množična pojavnost, primerjavo s *ptico* njena zmožnost premikanja po zraku (letenje), ki pri človeku vzbuja predstave o prednosti ptic in njihovega življenja nasproti človekovemu (Keber 1998: 193), predstavo z *ribo* pa počutje in obnašanje te živali v njenem naravnem elementu, vodi. Z *ribo*, ki se je pridružuje *rak*, se v obeh jezikih ubeseduje še nelagodje, neugodje (*počutiti se kak riba na suhem – се oseka како риба на суво; rdeči (repeči) kak [kuhani] rak – црвен како рак, се зацрвени како рак*), zoonim *miš* pa srečamo pri govorjenju o mokrem človeku (*moker kak miš – покиснат (покисне) како глушец*). Primera z *ribo* izhaja iz ribolova in je motivirana s počutjem in obnašanjem te živali, vržene iz njenega vodnega elementa na suho (Keber 2011: 804), primera z *rakom* je motivirana z njegovo rdečo barvo, ki jo pridobi po kuhanju, primero z *mišjo* pa je motivirala ljudska predstava o tem, da so miši na svojih skrivnih poteh pogosto tudi mokre (Keber 1996: 224). V prekmurščini se nelagodje izraža še s podobo *purana* in *pure* (*rdeči kak puran (pura)*), pri čemer so bile motivirajoče telesne značilnosti živali (rdeča obarvanost vratu, ko se šopiri ali jezi), mokrost pa s podobo *ribe* (*moker*

kak riba). S tem zoonimom in z zoonimom *sardela* se v Prekmurju primerja tudi človeka, stisnjenega, natrpanega v prostoru, prevoznem sredstvu (*biti kak ribe (sardelice) v konzervi*), ta frazeološki pomen pa se v obeh jezikih izraža tudi z enotnim zoonimom *sardina (naklačeni (stisnjeni) kak sardine v konzervi – збуени (набуени) како сардини)*. Primere je motiviralo resnično dejstvo, da so *sardine (sardele, ribe)* v konzervi tesno zložene. Siromašnega človeka se v obeh kulturnih prostorih povezuje z *mišjo (siromašen kak cerkvena miš – сиромашен како <црковен (манастирски)> глушец*), pri čemer je motivirajoča ljudska predstava, da v cerkvah ni hrane kot npr. v kletih, shrambah, kaščah in mlinih (Keber 2011: 531), utrujenega pa s *psom (truden kak pes – уморен (цркнат) како куче)*, v prekmurščini tudi s *konjem (zmantrani (crknjeni) kak konj)*. Podobi *svinje* in *živine* se v obeh jezikih pojavljata v povezavi s pijanim človekom (*pijani kak svinja (mara) – нијан (се напие) како свиња (стока)*), pijanost pa se v makedonščini izraža še s podobami *vola, osla, goža, zveri* in *živali (niјан (се напие) како вол (магаре, смок, свер, животно)*), v prekmurščini pa *krave, teleta* in *kure (napiti se kak krava; pijani kak krava (tele, kura)*). Primerjava privilegirane človeka s (*kočevskim*) *medvedom* je znana v prekmurskem kulturnem prostoru (*zaščiteni kak [kočevski] medved; ščititi koga kak medveda*), primerjava z *belim medvedom* pa samo v makedonskem (*защитен (чуван) како бел медвед*). Obe primeri sta motivirani z dejstvom, da so medvedi kot divje živali zakonsko zaščiteni.

Večje razlike med jezikoma so opazne pri ubesedovanju neprimernosti za kaj, osamljenosti in bede, trdnega spanca in dobrega zdravja. Medtem ko se trdno spečega človeka v makedonščini primerja z *jagnjem (zasnue (snue) како јagne)*, človeka, ki je dobrega zdravja pa s *slonom* in *kozlom (zdrav како слон; здрав како нрч)*, v prekmurščini te zoonime zamenjujejo zoonimi *hrček, mali maček, medved* in *jazbec (spati kak hrček (mali maček, medved, jazbec)) oz. konj* in *riba (zdrav kak konj (riba [v vodi]))*. Podobo *konja* v prekmurskem frazemu *crkniti kak konj*, ki izraža bedo, osamljenost, v makedonščini zamenjujejo podobe *psa* oz. *ščeneta* in *sove (умре како куче (мукела); сам како утка (ум))*, podobo *osla*, s katero se v makedonščini izraža neprimernost za kaj (*стои некому, нешто како на магаре седло*), pa v prekmurščini zamenjujeta podobi *krave* in *prasice (pasati komu kaj kak kravi (prasici) sedlo; šikati se komu kaj kak kravi hlače)*. Čeprav sta jezika za pojem »neprimernosti za kaj« izbrala različne živali, je bila motivacija pri izbiri podobna. Primere namreč temeljijo na nemogočem povezovanju stvari, ki ne spadajo skupaj. Sedlo se kravi, ki se je včasih uporabljala kot vprežna žival, ne poda, prav tako tudi ne svinji (Keber 2011: 402), osel pa se pogosteje uporablja kot tovarna žival, redkeje kot jezdna.

Stalne primere, ki v makedonščini ubesedujejo brezizhodnost (*како куче на ланец (синцир)*), izmučenost po dolgem in napornem delu (*се наработи (се намачи) како куче*), dolgočasje, zaspanost (*зева како слон (сом)*), spočitost, svežost (*свеж како еж*), dolgo življenje (*живее <долго> како желка*), nervozo (*шета (оди) како лав во кафез; нервозен како пес*) in zaljubljenost (*се заљуби (се затреска) како ајван; заљубен (затрескан) како ајван*), v Prekmurju niso znane.

Ugotavljamo, da so predstave o primerljivosti človeka in živali v primerjanih jezikih enake samo do neke mere. Poleg stalnih primer, skupnih tako prekmurščini

kot makedonščini, obstajajo tudi take, v katerih se kažejo posebnosti slovenskega (prekmurskega) oz. makedonskega naroda, jezika, kulture. Tako se je pokazalo, da je samo *ris* kot sestavina prekmurskih primerjalnih frazemov v celoti prekrivna s pojavljanjem iste sestavine v makedonščini – v obeh jezikih je namreč človek *jezen* oz. *besen kot ris*. Bistveno več je takih stalnih primer, katerih zoonimne sestavine so samo delno prekrivne. V prekmurščini npr. človek *dela kak konj*, *kak konj* je *močan (krepek)*, *besen* in *utrujen*, a tudi *zdrav*, ob tem pa ga lahko še *pretepejo kak konja* in *pustijo crkniti*, umreti osamljenega v bedi. V makedonščini je od omenjenih stalnih primer znana samo ena, in sicer *работи како коњ*, je pa zato človek še *глуп како коњ*. Skupna stalna primera je torej samo *delati kak konj* oz. *работи како коњ*. Več prekrivnosti med obema jezikoma je npr. opaziti pri sestavini *pes*. V prekmurščini se človek *laže kak pes*, *se gleda (živi, se ima)* s kom *kak pes in mačka* ‘ne se marati, razumeti’, je *utrujen in lačen*, a tudi *zvest in vrli* ‘marljiv, priden’ *kak pes*, ob tem pa se z njim lahko *dela še slabše kak s psom*, se ga *nažene, pretepe* ali celo *ubije kak psa*. Tudi v makedonščini se človek *лаже како куче*, *се сложни како мачка и куче*, je *уморен (цркнат)*, *гладен* in *верен како куче*, prav tako se ga lahko tudi *пребие* ali *убие како куче*. Stalne primere *vrli kak pes* makedonščina ne pozna, zato pa se človek okoli nekoga *вртка (мота, оди) како куче около касапница*, je *понижен, слаб, лут* in *нервозен како куче*, lahko pa se še *наработи (се намачи)* ali *умре како куче* in se znajde v brezizhodnem položaju *како куче на ланец (сунџур)*.

Po drugi strani pa so med jezikoma tudi večje razlike. Sestavine *krava*, s katero se v Prekmurju primerja debelega, pijanega, pretirano zgovornega, jezikavega človeka in človeka, ki prekomerno pije, močno vpije, smrdi ter veliko in nekulturno je, s to sestavino pa se ubeseduje še človekova neprimernost za kaj, v makedonskih primerjalnih frazemih ni najti. Prav tako v makedonskem kulturnem prostoru ne poznajo npr. zoonimov *sraka*, *čuk* in *hrček*. S prvim se primerja človeka, ki se zelo dere oz. vpije, z drugim jeznega, s tretjim pa trdno spečega človeka. In obratno. Zoonimi, npr. *jagnje*, s katerim se v makedonščini povezuje miroljubnega, dobrodušnega, pretirano zaupljivega oz. naivnega in trdno spečega človeka, *gož*, ki nastopa v frazemih v povezavi s človekovo pijanostjo in prekomernim pitjem, ter *želva*, katere vedenjski vzorci so motivirali nastanek frazemov, ki ubesedujejo počasnega človeka in človeka, ki dolgo živi, v prekmurskem jezikovnem prostoru niso znani ali pa jih zamenjujejo drugi zoonimi.

3 Zaključek

Analiza je pokazala, da so predstave o primerljivosti človeka in živali v prekmurščini in makedonščini enake samo do neke mere, čeprav gre za genetsko sorodna in geografsko bližnja jezika. Malo je frazemov, ki bi bili identični na vseh treh ravneh, tj. pomenski, motivacijski in oblikovni, več je takih, ki se razlikujejo na motivacijski in/ali oblikovni ravni. Največjo skupino sestavljajo frazemi, ki imajo različne skladijske zgradbe in gradijo na različnih podobah. Primerjava med jezikoma lepo pokaže, na osnovi katerih podob je nastal isti frazeološki pomen v primerjanih jezikih, kateri frazemi so imeli enako ali podobno izhodišče, ali so bile iste lastnosti posamezne živali motivirajoče pri nastajanju frazemov v

različnih jezikih itd. Živalski frazemi s preslikavo zunanje podobe živali ter njenih ustaljenih, resničnih, domnevnih in pogosto antropomorfno pripisanih lastnostih na človeka označujejo ljudi in razkrivajo njihov značaj, poleg tega pa še nazorno prikazujejo človekovo vrednotenje živali v določeni skupnosti ter kakšen položaj ji ta pripisuje. Živali so največkrat instrumentalizirane za izražanje negativnih človeških značajev in medčloveških odnosov, kot so npr. strahopetnost, domišljavost in prevzetnost, grobost, neusmiljenost in krutost, brezskrbnost, lažnivost, lenoba, nadležnost, nepremišljenost, nerodnost in okornost, plahost, počasnost, premetenost, škodoželjnost, trmoglavost; debelost, umazanost in nemarnost, jeza, bes, lakota, nerazumevanje in sovraštvo, ljubosumje, velika in neomikana ješčnost, prekomerno pitje in pijanost, tajejanje in prikrivanje, osamljenost, beda, siromaštvo, utrujenost, redkeje pozitivnih, npr. delavnost, marljivost, zvestoba, miroljubnost; hitrost, moč, velikost, medsebojna ljubezen in razumevanje, trden spanec, ugodje, dobro zdravje, zaljubljenost. Živalski frazemi nazorno razodevajo človekov odnos do živali, ki je hierarhičen, ter ohranjajo središčnost človeške eksistence, živali pa marginalizirajo in utrjujejo njihov podrejeni položaj. Taka reprezentacija pa je nujno antropocentrična.

VIRI IN LITERATURA

Đuro BLAŽEKA, 2010: Temeljna načela i postupci u pretvaranju sirove dijalektološke građe. *Slavia Centralis* 3/2, 54–73.

Dalibor BROZOVIĆ, 1970: *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.

Тодор ДИМИТРОВСКИ, Ташко ШИРИЛОВ, 2003: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том I, А–Ј. Скопје: Огледало.

Željka FINK-ARSOVSKI, 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigara.

Janez KEBER, 1996: *Živali v prisposodobah 1*. Celje: Mohorjeva družba.

—, 1998: *Živali v prisposodobah 2*. Celje: Mohorjeva družba.

—, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostopno tudi na <https://fransi/192/janez-keber-frazeoloski-slovar-slovenskega-jezika>.

Vida JESENŠEK, 2000: Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergenčnosti. *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije* 2. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 236–247.

Ludvik KARNIČAR, 1994: Živali v frazeologiji koroških slovenskih narečij. *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*. Celovec. 119–126.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

—, 2016: Narečje kot identitetni dejavnik pri Slovencih v Porabju. *VI. dialektológiai szimpozion: Szombathely, 2015. szeptember 2–4*. Ur. Ibolya Czetter, Renáta Hajba, Péter Tóth. Szombathely; Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara in Szlovákai Magyar Akadémiai Tanács. 401–415.

—, 2017: Frazemi s sestavinama pes in maček v gornjeseniškem govoru. *Slovenistika* 10. Ur. Lukácsné Bajzek Mária. Budapest: ELTE BTK, Szilv Filológiai Tanszék. 87–102.

—, 2020: Značilnosti živali ter njihove vloge v narečnih živalskih frazemih. *Pojmovanja živalskih smrti: antropocentrizem in (ne)možne subjektivitete*. Ur. Branislava Vičar. Koper: Znanstvenoraziskovalno središče, Annales ZRS.

Mihaela KOLETNIK, Tina ŠABEC, 2017: Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru. *Slavia Centralis* 10/1, 40–60.

Блаже КОНЕСКИ, 1986: *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.

Erika KRŽIŠNIK, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* 53/1, 33–47.

Alja LIPAVIC OŠTIR, Anja VASILJEVIČ, Mihaela KOLETNIK, 2014: Zasedranost pregovorov v besedišču govorcev slovenskega jezika. *Slavia Centralis* 7/1, 48–72.

Марјан МАРКОВИЌ, 2001: *Дијалектологија на македонскиот јазик* I. Скопје: Филолошки факултет »Блаже Конески«.

—, 2007: *Дијалектологија на македонскиот јазик* II. Скопје: Филолошки факултет »Блаже Конески«.

Gjoko NIKOLOVSKI, 2012: Pogled na makedonski jezik s sodobnega, zgodovinskega in dialektološkega stališča ter glede njegovega procesa standardizacije. *Večno mladi Htinj: ob 80-letnici Janka Čara*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 83). 146–152.

Saša POKLAČ, 2004: Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih. *Jezikoslovni zapiski* 10/2, 137–145.

Urša POKORN, 2006: *Vpliv obogatitve individualnih žičnih kletk na obnašanje kokoši nesnic*. Diplomsko delo. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko. Dostop 31. 3. 2020 na http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/dn_pokorn_ursa.pdf.

Razlog zašto se kaže – pije kao smuk! Dostop 31. 3. 2020 na <https://www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaže-pije-kao-smuk>.

Elena SAVELIEVA, 2004: Frazemi s pomenom 'piti' in 'biti pijan' v slovenskem in ruskem jeziku. *Jezikoslovni zapiski* 10/1, 93–106.

Vera SMOLE, 2014: Frazemi s poimenovanji za domače živali v slovenskem vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru. Dostop 30. 3. 2020 na http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Smole%20za%20WEB.pdf.

Irena STEVOVIĆ, 2017: Nastanek frazemov na podlagi semantičnih figur. *Slavia Centralis* 10/2, 67–84.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2009: Germanizmi v frazemih Slovarja slovenskega knjižnega jezika od M do P. *Slavia Centralis* 1/2, 63–74.

Matej ŠEKLI, 2013: Genetolingvistična klasifikacija južnoslovanskih jezikov. *Jezikoslovni zapiski* 19/1, 71–99.

Ташко ШИРИЛОВ, 2008: Фразеолошки речник на македонскиот јазик. Том II, К–П. Скопје: Огледало.

—, 2009: Фразеолошки речник на македонскиот јазик. Том III, П–Ш. Скопје: Огледало.

Veronika TELIJA, 1996: *Russkaja frazeologija*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.

Tatjana TRAMPUSCH, 1999: Živalska frazeologija v govoru vasi Dob pri Pliberku na avstrijskem Koroškem. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 2, 109–127.

Natalija ULČNIK, 2014: Frazemi in pregovori v slovenskih splošnih in specializiranih slovarjih (s poudarkom na slovarjih 19. stoletja). *Slavia Centralis* 7/2, 98–101.

—, 2015: Razvoj slovenske paremiologije in paremiološke terminologije. *Slavia Centralis* 8/1, 105–118.

Alenka VALH LOPERT, Mihaela KOLETNIK, 2018: *Non-standards Features of the Slovene Language in Slovene Popular Culture*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 127).

Branislava VIČAR, 2013: »Si kdaj videl svobodnega konja?« Filozofski kontekst animalistične etike v poeziji Jureta Detele in Miklavža Komelja. *Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Zbornik predavanj*. Ur. Aleksander Bjelčević. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 35–45. Dostop 31. 3. 2020 na http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/49_SJLK/vicar.pdf.

Божидар ВИДОЕСКИ, 1998: *Дијалектите на македонскиот јазик*, т. 1. Скопје: МАНУ.

Zinka ZORKO, Anja BENKO, 2015: Živalski frazemi v štajerskem južnopohorskem narečju. *Slavia Centralis* 8/1, 147–164.

COMPARATIVE IDIOMS WITH ANIMAL COMPONENTS IN THE PREKMURJE DIALECT AND MACEDONIAN

The present paper focuses of comparative idioms, a component of which is naming of animals. We contrast Slovene Prekmurje dialect idioms and compare them to the genetically related Macedonian language. Here we make use of the dictionary of comparative idioms (*Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006); Slovenian part Erika Kržišnik) and Macedonian Phraseology Dictionary (*Фразеолошки речник на македонскиот јазик* (2003; 2008; 2009)) and determine the similarities and differences between them. On the basis of the compared materials it is possible to determine four groups of idioms when levels of meaning, motivation and form are taken into account, (1) idioms which are identical in the Prekmurje dialect and Macedonian on the levels of meaning, motivation (image) and form (*trmasti kak somar – tvrdoglav kako magare* ‘very stubborn’); (2) idioms which are identical in the Prekmurje dialect and Macedonian on the levels of meaning and motivation, but differ at the level of form (*dol ustreliti koga kak mačka – ubie nekoga kako mačka* ‘pitilessly, cruelly’); (3) idioms which have identical meaning and form in the Prekmurje dialect and Macedonian, but differ in image (*pijani kak tele (krava, svinja, kura) – pijan kako vol (magare, smok, zver, životno)* ‘very drunk’); (4) idioms which are identical in meaning in the Prekmurje dialect and Macedonian, but differ at the level of motivation and form (*piti (napajati se) kak krava – pie kako vol* ‘excessive drinking’). Comparing Slovenian Prekmurje and Macedonian dialect idioms shows which images generate the same idiomatic meaning in these languages and whether the same (established, real, alleged and frequently also anthropomorphically ascribed) characteristics of individual animals were motivational at the time of their creation. In the Prekmurje dialect, for example, a person can be *močan (krepek) kak konj* ‘very strong’, *besen kak konj* ‘very furious’, *utrujen kak konj* ‘very tired’, *zdrav kak konj* ‘very healthy’, also *dela kak konj* ‘work a lot, strenuously and persistently’ however, at the same time they may also *take a beating as a horse* and *be left to die (as a horse)*. In Macedonian person *raboti kako konj* ‘work a lot, strenuously and persistently’ and can be *glup kako konj* ‘very foolish’. We find that the dialectal perception of the comparability between man and animal is quite different from the perception in the related Macedonian language, since Slovenians and Macedonians ascribe to the horse one sole common feature, i.e. diligence.

Due to some social and cultural differences, idioms can thus cause non-native speakers quite a lot of difficulties, and non-natives’ lack of knowledge about them can, consequently, lead to their communication abilities being limited.